

Olbia, wykop R-23

Raport archeologiczny z badań Muzeum Narodowego w Warszawie w sezonie 2017

Alfred Twardecki

Spis treści

Wstęp.....	3
Strona polska:	3
Strona ukraińska	3
Praktykanci z Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. I. Franko	3
Praktykanci ze Szkoły Sztuk Pięknych „Odarennost” Charkowskiej Rady Okręgowej	3
Praktykanci z Berdiańskiego Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego	3
Wykop R-23.....	4
Harmonogram prac.....	4
Stratygrafia i datowanie.....	5
Humus	8
Gruzowisko	8
Klepisko	8
Pomieszczenie (?) nr 1	8
„Chodnik”	9
Inne prace	10
Charakterystyka znalezisk	10
Zabytki masowe	11
Zabytki wydzielone	14
Podsumowanie	47
Spis ilustracji	49

Wstęp

Polska Misja Archeologiczna „Olbia” MNW w 2017 r. przeprowadziła drugi sezon wykopaliskowy na stanowisku Olbia (Ukraina, obwód Mikołajewski) we współpracy z Instytutem Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (IA NANU). W pracach wykopaliskowej brały udział następujące osoby:

Strona polska: dr Alfred Twardecki (kierownik misji), dr Piotr Jaworski (kierownik wykopu), mgr Emi Jeczmiennowski (archeolog), mgr Magdalena Antos (geodeta), Jakub Świda (fotograf, operator drona), dr Inga Głuszek (kierownik zespołu dokumentacyjnego), Diana Święcka (rysownik), Sylwia Groń (rysownik), Marcin Nowak (rysownik), Maria Pronobis (rysownik), Katarzyna Olczak (dokumentalistka).

Strona ukraińska: dr hab. Ałła Bujskich (kierownik ekspedycji), mgr Maria Nowicznkowa (archeolog, kierownik wykopu), starszy pracownik naukowy, Olga Puklina (archeolog), Sergej Didenko (archeolog), Anastasia Baukowa (archeolog), Walentina Papanowa (archeolog), Irina Witryk (ceramolog), Oleksij Korotkij (archeolog), Tatiana Szewczenko (archeolog), Oleksij Fedak (pomoc w pracy na wykopie), Jurij Gaszkiw (pomoc w pracy na wykopie), Pawło Lutsyk (pomoc w pracy na wykopie), Andrij Karpenko (pomoc w pracy na wykopie), Andrij Kuczer (pomoc w pracy na wykopie), Michaił Szwarcew (pomoc w pracy na wykopie), dr Ewgenija Janisz (paleozoolog).

Praktykanci z Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. I. Franko (10-20.07.2017): kierownik Anastasia Baukowa, studenci Olena Gribalska, Wasyl Kuzenko, Mychajło Litwinczuk, Igor Nakoniecznyj, Roman Pidperigora, Iwan Marchwiński, Polina Golicyna, Witalij Sapeliuk, Adelia Chomin, Denis Szwid, Andrij Drożak, Anna Szwid, Witalij Misak, Roman Parchomik, Roman Kurcz, Roscisław Perech

Praktykanci ze Szkoły Sztuk Pięknych „Odarennost” Charkowskiej Rady Okręgowej (29.07-04.08.2017): Michaił Fomin (kierownik), Władimir Selewko (nauczyciel), Natalia Piszczulina, (nauczyciel), Anna Litowczenko, (nauczyciel), Konstantyn Kalczenko (nauczyciel), studenci:

Praktykanci z Berdiańskiego Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego (24.07–04.08.2017): Walentina Papanowa (kierownik, archeolog), Arsenij Golik (nauczyciel), Switłana Łjaszko (nauczyciel), studenci: Denis Wichrist, Maria Golik, Olesia Żyr, Andrij Klimenko, Oleksij Galicz, Lidia Konorewa, Iwan Rewin, Mykoła Owerczenko, Oleksandr Poljanskij, Daria Pritoljuk, Tetjana Smysłowa, Olena Sorokina, Daria Szaulska, Mykoła Iwaszina.

Wolontariusze: Sergij Bondarenko, Wiktor Dmitrow, Dmitro Ewseliew, Oleksandr Starikow

Wykop R-23.

Misja archeologiczna trwała od 4 lipca do 12 sierpnia 2017. W dniach od 4 do 9 lipca trwały prace przygotowawcze i logistyczne. W dniu 9 lipca przybyła większość członków misji.

Właściwe badania archeologiczne prowadzono w dniach 10 lipca-04 sierpnia 2017 r. w wykopie R-23, zlokalizowanym na terenie rzymskiej cytadeli, w południowej części Olbii. Wykop R-23 znajduje się na łagodnym zboczu w górnej części cypla wcinającego się w liman Bohu, na wysokości ok. 34 m n.p.m. W 2016 roku wykopaliska prowadzone były w zachodniej części kwadratu geodezyjnego I-VI, w pięciometrowych kwadratach 210, 211, 230 i 231. Prace prowadzone w 2017 r. stanowiły ich kontynuację. Zgodnie z wcześniejszymi uzgodnieniami ze strona ukraińską wykop został powiększony w kierunku południowym o dwa kwadraty (nr 250, 251), osiągając wymiary 10 x 15 m. Głównym celem prac wykopaliskowych podjętych w roku 2017 było odczyszczenie i zadokumentowanie najmłodszego poziomu użytkowania stanowiska w starożytności, datowanego na okres późnorzymski, związanego prawdopodobnie z osadnictwem Kultury Czerniachowskiej. Zwiększenie powierzchni wykopu oraz wyrównanie poziomu w obu jego częściach ułatwiło obserwację i interpretację zastanej sytuacji stratygraficznej. Ponadto w sezonie 2017 podjęto prace zmierzające do uporządkowania obszaru bezpośrednio przylegającego do wykopu. Zniwelowane zostały do poziomu gruntu pozostałości hałd 1 i 2, znajdujących się nad wschodnią i zachodnią krawędzią wykopu i zagrażających obsypywaniem się obu burt. Eksplorację prowadzono, zgodnie z przyjętymi założeniami, metodą stratygraficzną. Różnica wysokości między zachodnią a wschodnią granicą wykopu R-23 wynosiła pod koniec sezonu ok. 0,5 m. Prace prowadzono na głębokości: zachód – 0,75 m, wschód – 0,25 m od współczesnego poziomu powierzchni.

Harmonogram prac

4-9.07.2017 – prace przygotowawcze, przyjęcie i rozpakowanie transportu sprzętu i wyposażenia z Warszawy, rozkładanie namiotów, instalacja sprzętu i wyposażenia, prospekcja stanowiska i ocena jego stanu zachowania po zimie przez kierownika misji.

10.07-11.07.2017 – usunięcie folii, ziemi i kamieni, którymi zabezpieczono powierzchnię wykopu na koniec sezonu 2016; wytyczanie kw. 250 i 251 oraz przygotowanie ich powierzchni do eksploracji;

12.07-14.07.2017 – doczyszczanie powierzchni wykopu w kw. 210, 211, 230 i 231 po zdjęciu folii ochronnej (j. str. 8); eksploracja humusu w kw. 250 i 251 (j. str. 9);

17.07-19.07 – doczyszczanie stropu kamiennego gruzowiska w kw. 250 i 251 (j. str. 10, 11); odsłonięcie zarysu negatywów ścian pomieszczenia (j. str. 18, 19);

20.07.2017 – doczyszczanie i dokumentacja fotogrametryczna wykopu po zrównaniu poziomu powierzchni w częściach eksplorowanych w 2016 (kw. 210, 211, 230, 231) i 2017 r. (kw. 250, 251);

21.07-22.07.2017 – eksploracja gruzowiska w kw. 250, 251 (j. str. 10, 11 oraz 13, 14) oraz 210, 230 (j. str. 15); odsłonięcie powierzchni kamiennego chodnika w płn.-wsch. narożniku kw. 211 (j. str. 22) oraz sąsiedniego gruzowiska (j. str. 16);

24.07-28.07.2017 – kontynuacja eksploracji gruzowisk i doczyszczanie powierzchni wykopu; zniwelowanie pozostałości hałdy 1 (j. str. 17) i 2 (j. str. 23);

29.07-1.08.2017 – doczyszczanie powierzchni całego wykopu na poziomie stropu poziomu użytkowego; uczytelnianie konturów obiektów widocznych na powierzchni

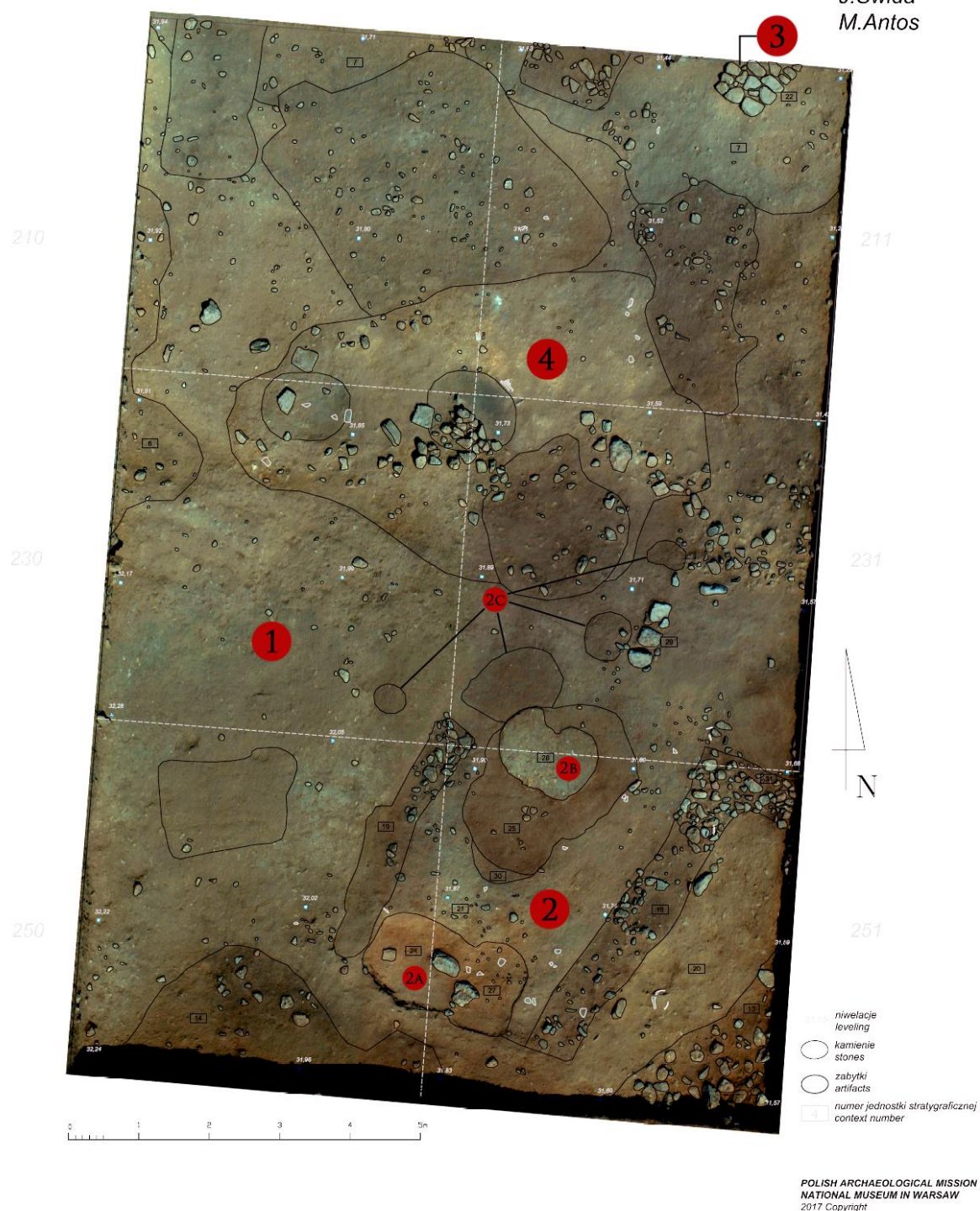
2.08-3.08.2017 – doczyszczanie powierzchni wykopu oraz profili na potrzeby dokumentacji; końcowa dokumentacja fotogrametryczna; prace pomiarowe;

4.08.2017 – zasypywanie i zabezpieczanie wykopu.

Stratygrafia i datowanie

Efektem tegorocznych prac jest odsłonięcie na całej przebadanej powierzchni (150 m²) stropu poziomu użytkowego związanego z funkcjonowaniem w okresie późnorzymskim na obszarze dawnej rzymskiej cytadeli w Olbii osadnictwa związanego z Kulturą Czernichowską. W rezultacie uważnej i w pełni udokumentowanej eksploracji, w planie wykopu czytelnie rysują się obiekty zarówno o domniemanym charakterze mieszkalnym, jak i gospodarczym (negatywy ścian domów (?), doły postłupowe, chodnik, palenisko, jamy) (il. 1), których przebadanie zaplanowane jest w kolejnym sezonie. Ich ciemne zarysy (barwy brunatnej, ciemnoszarej i rudej) wyraźnie kontrastują z jasnymi odcieniami ubitej ziemi wewnątrz i na zewnątrz przestrzeni wydzielonych poprzez pozostałości ścian. Negatywy murów, będące prawdopodobnie pozostałością po procederze wydobywania kamienia budowlanego w późniejszych epokach, widoczne są w kw. 210 i 211 w północnej części wykopu oraz w kw. 250 i 251 w części południowej.

Olbia 2017
Trench R23
Occupation level
Scale: 1:25
3.08.17
J. Świda
M. Antos

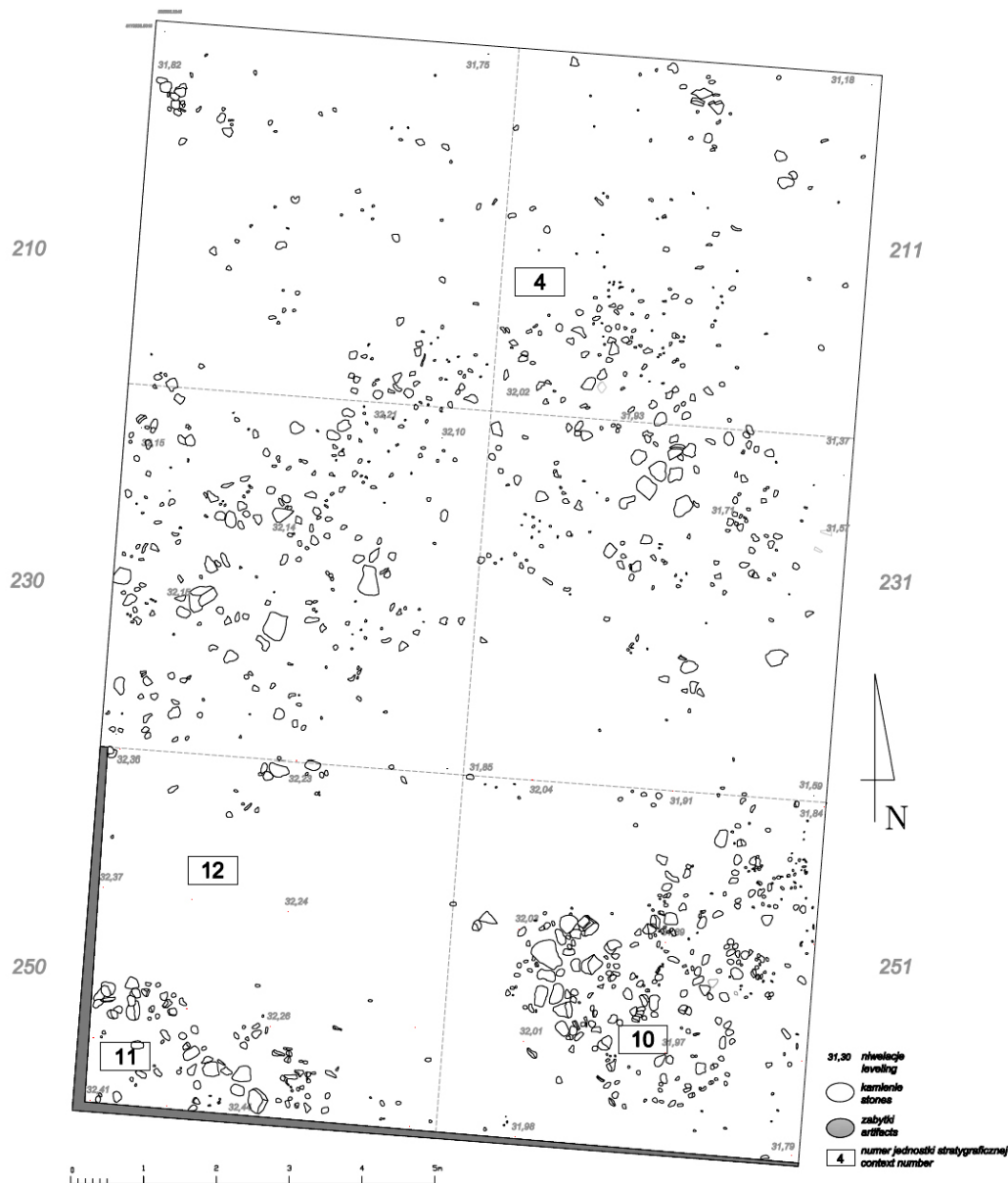

Rysunek 1 Plan stanowiska w dniu 3.08.2017 r.

Nad domniemanymi pozostałościami pomieszczeń zalegały gruzowiska (il. 2) utworzone zapewne z zawalonych ścian, na które składały się tak obrobione (w tym nieliczne fragmenty wtórnie

wykorzystanych detali architektonicznych), jak i nie opracowane ręką ludzką kamienie wielkości od kilku do kilkudziesięciu centymetrów (część z nich przepalona, na co wskazywałaby ich czerwono-różowa barwa), a także ceramika budowlana (cegły, dachówki).

Olbia 2017
Wykop R23
Rys 2: Plan na poziomie zasypów
kamiennych: [4],[10] i [11]
Skala: 1:20
Data: 18.07.17
Fot.: J. Świda
Oprac.: M. Antos

POLISH ARCHAEOLOGICAL MISSION "OLBIA"
NATIONAL MUSEUM IN WARSAW
2017 copyright

Rysunek 2 Plan stanowiska w dniu 18.07.2017 r.

Badania archeologiczne prowadzone w 2017 r. potwierdziły, że sekwencja warstw eksplorowanych w kwadratach 250 i 251 i poszczególne fazy użytkowania terenu w starożytności znajdują pełną analogię w

kwadratach 210, 211, 230, 231, eksplorowanych w sezonie 2016 i 2017. Najogólniej rzecz biorąc odsłonięte w 2017 roku warstwy wykopu R-23 mogą być wstępnie datowane na II–IV wiek (górną granicą chronologiczną to pierwsze ćwierćwiecze V w. n.e.).

Humus

(kw. 250, 251 – j. str. 8, 9 = j. str. 3), zalegający na całej powierzchni wykopu R-23. Warstwa powierzchniowa utworzona ze zbitej ciemnej, gliniastej ziemi, zawierająca ogromne ilości mocno rozdrobnionej ceramiki, datowanej na VI w. p.n.e.–IV w. n.e. Z humusu pochodzą też liczne monety (V w. p.n.e.–III w. n.e.).

Gruzowisko

(kw. 250, 251 – j. str. 10, 11 = j. str. 4; kw. 211 – j. str. 16), zalegające pod humusem na znacznej części wykopu, w kilku koncentracjach (por. il. 2), które odpowiadają położeniu obiektów znajdujących się poniżej, w tym domniemanego pomieszczenia znajdującego się w południowej części wykopu. Można założyć, że gruzowisko ma związek z tymi obiektami i powstało zapewne wskutek destrukcji dawniejszych konstrukcji. Jest to zasyp składający się z ogromnej ilości kamieni różnej wielkości, z których część nosi ślady przepalenia, zmieszanych z gliniastą ziemią. Materiał zabytkowy przemieszany, głównie fragmenty naczyń ceramicznych i ceramiki budowlanej, datowany na okres VI w. p.n.e.–IV w. n.e. Przybliżona miąższość gruzowiska wyeksplorowanego w 2017 r. wynosiła 0,45 – 0,25 m. Przybliżona, maksymalna, całkowita (część została usunięta w 2016 roku) miąższość gruzowiska na badanym obszarze wynosiła do 0,7 m, lecz jej pierwotne rozmiary są trudne do oszacowania, ponieważ wykracza ono poza granice obecnego wykopu. Jego pozostałości zalegały na pięciu z sześciu eksplorowanych kwadratów. Wyjątek stanowi obszar chodnika w północno-wschodniej części wykopu (kw. 211) odsłonięty pod warstwą humusu na głębokości 0,2 m.

Klepisko

poziom użytkowy, klepisko w postaci jasnożółtej, gliniastej, mocno ubitej powierzchni (kw. 210, 211, 230, 231, 250, 251 – j. str. 5, 12) (por. il. 1, nr 1), zalegający pod zasypem kamiennym. Na jego powierzchni wyodrębnić można zarysy kilku obiektów wypełnionych brunatną i ciemnoszarą, słabo zbitą ziemią i kamieniami, przypuszczalnie wykopanych w klepisku jam i pomieszczeń. Na poziomie stropu warstwy, w obrębie obiektów oraz poza nimi, znalezione zostały niemal kompletne formy naczyń zasobowych, a także ręcznie lepiące dzbanki i lampka. Materiał pochodzący z doczyszczania stropu warstwy datować można na okres VI w. p.n.e.–IV w. n.e., choć znalezione w dobrym stanie naczynia zasobowe oraz ręcznie lepiąca ceramika użytkowa, datowane na okres późnoantyczny, można w sposób pewny powiązać z ostatnią fazą użytkowania stanowiska. Przybliżone wymiary odsłoniętego klepiska wynoszą 1,20 – 1,40 m szerokości (W-E) i ok. 9,4 m długości (N-S).

Pomieszczenie (?) nr 1

(kw. 231, 250, 251) (por. il. 1, nr 2), widoczne jako niewielka przestrzeń wyodrębniona przez przebiegające równolegle do siebie, na osi płn.-wsch. – pld.-zach., negatywy ścian o szerokości ok. 0,5–0,7 m (j. str. 18, 19), wypełnione sypką, ciemnoszarą, popielistą ziemią, a w płn. partiach także kamieniami o dł. 10–20 cm. Do ściany wschodniej od północy przylega prostopadle wypełniony kamieniami negatyw ściany, uchodzącej w kierunku wschodnim (j. str. 31). Wnętrze domniemanego pomieszczenia pokrywa warstwa ubitej ziemi, klepisko (j. str. 21). W południowej części przestrzeni wyodrębnionej przez obie ściany znajdują się dwa, sąsiadujące ze sobą, paleniska (j. str. 24, 27) (il. 1, nr

2A), których wypełnisko przybiera odcień rudy i zawiera duże ilości pylistego popiołu. W części północnej pomieszczenia znajduje się duża jama o wymiarach ok. 2 x 3 m (j. str. 25, 30), która na pewnym etapie użytkowania omawianej przestrzeni musiała zostać pokryta glinianym klepiskiem (il. 3; por. il. 1, nr 2B), obecnie widocznym jedynie fragmentarycznie, nad jamą, w jej płn. części (j. str. 28). Na płn. od jamy widoczne są owalne w zarysie, ciemne plamy, które mogą być wstępnie interpretowane jako doły postłupowe (por. il. 1, nr 2C). Obok jednej z nich, na osi domniemanego pomieszczenia, ułożone zostały w rząd trzy płaskie kamienie (j. str. 29). Przybliżone wymiary domniemanego pomieszczenia w jego odsłoniętej części wynoszą ok. 5,30 x 4,30 m.

Rysunek 3 Pozostałości klepiska, JS 28

„Chodnik”

(il. 4; por. il. 1, nr 3) szerokości ok. 0,7 – 0,75 m i długości w odsłoniętej części ok. 0,97 m, znajdujący się w kw. 211, w płn.-wsch. narożniku wykopu, uchodzący pod profil płn. (j. str. 22), ułożony na ubitej ziemi, składający się z jednej warstwy płaskich kamieni. Był on użytkowany współcześnie z sąsiednimi, położonymi na południe obiektami (il. 1, nr 4), o czym przekonują znalezione w pobliżu, na powierzchni otaczającej chodnik ubitej ziemi, fragmenty kilku naczyń zasobowych i amfory.

Rysunek 4 "Chodnik" JS 22

Inne prace

1.

Ze względów bezpieczeństwa pracy usunięto pozostałości hałdy 1 o wysokości 1,10 m oraz całkowitych wymiarach 4,05 x 2,30 m powstałej w XIX–XX wieku znajdującej się poza granicami wykopu.

2.

Po ponownym otwarciu wykopu ziemia użyta do zasypania wykopu w 2016 roku została wykorzystana do podsypiania drogi oraz ścian oporowych w celu zabezpieczenia znajdujących się na zachód od wykopu R-23 pozostałości rzymskiego garnizonu oraz do zasypania wykopu pośrodku jego dziedzińca (część „L”).

Charakterystyka znalezisk

Większość znalezisk z 2017 roku pochodzi z kamiennego gruzowiska odsłoniętego w 2016 roku pod warstwą humusu. Część znalezisk (ok. 20% zabytków) pochodzi z warstwy darni i humusu z dwóch nowych kwadratów 250 i 251 a ich charakterystyka w zasadzie odpowiada charakterystyce znalezisk z pozostałych kwadratów eksplorowanych w 2016 r. w usuniętej wówczas części kamiennego gruzowiska 1. Ok. 10% zabytków pochodzi z górnej, sztucznie powstałej części hałdy 1 Są to obiekty o zróżnicowanej chronologii od VI w p.n.e. do IV w. n.e., z których większość datowana jest na okres rzymski.

Stan zachowania zabytków ceramicznych pozostaje w wyraźnym związku z kontekstem ich znalezienia. Fragmenty naczyń i wyrobów ceramicznych znalezionych w warstwach humusowych charakteryzują się znacznym rozdrobnieniem i szerokim zakresem chronologicznym, reprezentującym wszystkie okresy

funkcjonowania miasta, poczynawszy od VI w. p.n.e., na IV w. n.e. skończywszy, podczas gdy znaczna część zabytków ceramicznych znalezionych podczas doczyszczania warstw zalegających nad poziomem użytkowym klepiska i na powierzchni obiektów datowana jest na okres późnoantyczna i zachowana była w całości bądź w dużych fragmentach, w wielu wypadkach dających się zrekonstruować w pełne formy.

W sezonie badawczym 2017 odkryto niemal 20000 tysięcy zabytków masowych (ujętych w osobnych spisach), spośród których wydzielono łącznie 284 zabytki o szczególnej wartości naukowej, które wpisane zostały do inwentarza.

Zabytki masowe

Na całkowitą liczbę zabytków masowych pozyskanych w trakcie eksploracji warstw humusowej i gruzowiska kamiennego składają się przede wszystkim fragmenty ceramiki (80%), następnie kości zwierzęce (10%), wyroby z metalu (5%), szkła (4%), kamienia (0,9%) i kości (0,1%).

Na znaleziska ceramiczne składają się przede wszystkim fragmenty materiałów budowlanych (cegła, dachówki – 20%), naczyń zasobowych (60%) i stołowych (20%). Lepiej zachowana część zabytków z tych kategorii została zaliczona do zabytków wydzielonych. Najczęściej występujące typy zidentyfikowanych amfor to: typ 75a według klasyfikacji I. B. Zeest, typ 80 według klasyfikacji I. B. Zeest, typ 100 według klasyfikacji I. B. Zeest, typy D, F według klasyfikacji D. B. Szełowa datowane przeważnie na II–III w.n.e. lub połowę IV w. n.e. Występują także fragmenty amfor z VI–III w. p.n.e. (Chios z wydatną szyją, Klazomenaj, Mende, Tazos, Prototazos, Lesbos), w większej ilości heraklejskie amfory typu sub-Kos z I w. p.n.e. – I w. n.e. Zidentyfikowano także pojedyncze fragmenty amfor typu E według klasyfikacji D. B. Szełowa oraz fragmenty naczyń szarogładzonych datowanych na drugą połowę IV – początek V wieku. Podczas doczyszczania podstawy kamiennego gruzowiska 1 znaleziono również sześć gniazd po rozbitych szaroglinianych szorstkogładzonych naczyniach na ziarno z późnego okresu rzymskiego oraz jedną zmiażdżoną połowę naczynia na ziarno, wkopaną wylewem do dołu w pobliżu wschodniej ściany pomieszczenia.

Naczynia ceramiczne są reprezentowane głównie przez fragmenty czerwonopolewanych, szarogładzonych, czerwoglinianych naczyń stołowych i kuchennych, naczyń ręcznie lepionych oraz fragmenty szaroglinianej ceramiki szorstkogładzonej z II–IV w. n.e. Znaleziono też formy ręcznie lepionych lampek z czerwonej gliny datowanych na okres rzymski. Wśród ceramicznych znalezisk znajdują się także fragmenty naczyń hellenistycznych, natomiast ceramiczne naczynie stołowe datowane na VI–III w. p.n.e. jest tylko jedno.

Wśród wyrobów z kamienia znajdują się: fragment antycznego kapitelu, fragmenty marmurowych płytek ozdobnych i kamiennych żaren z tufu wulkanicznego, kompletne kamienie szlifierskie i ich fragmenty oraz osetki.

Spośród wyrobów metalowych większość została zakwalifikowana jako zabytki wydzielone.

Materiał kostny

Opracowała Ewgenia Janisz

Materiał zidentyfikowano poprzez porównanie fragmentów kostnych ze współczesnymi i subfossylnymi pozostałościami kości z osteologicznych zbiorów autorki raportu.

Obiekty	Rodzaj ssaków											
	W sumie											
	Nieokreślone kości											
	Kuna											
	Bóbr											
	Zając											
	Jeleń są											
	łoś (<i>Alces</i>)											
	Vepr (<i>Sus</i>)											
	Kot (<i>Felis</i>)											
	Pies (<i>Canis</i>)											
	Osiół											
	Świnia											
Koza												
Owca												
Male												
Krowa												
Koń												

																Zwierzęta dużych rozmiarów	Zwierzęta małych i średnich rozmiarów	
Lista 7	3	13	7			2										20	1	46
L. 4		31	22				1									38		92
L. 3	3	87	21			5	8		1		1					40		166
L. 6	31	44 2	26 0	8	1	16	1	1		13		10	1	1		200	39	102 4
L. 14	3	3	1		1											2		10
L. 12		13	3							5						3		24
L. 17	1	1	3			1										2		8
L. 15	3	21	25		2	2												53
L. 2								1										1
L. 16							1				3	3						7
L. 20													1					1
L. 8							1	1					2					4
L. 3											1							1
L. 11														1				1
W sumie	44	61 1	34 2	8	4	26	12	3	1	18	5	13	4	1	1	305	40	143 8

W 29 przypadkach znaleźliśmy ślady mechanicznych uszkodzeń kości zaś w jednym przypadku ślady patologii. Przypuszczenie, że kości należą do kategorii "pozostałości kuchennych", pośrednio poświadczają ślady spalenizny, ślady nacięć, ugryzień przez psy i małe gryzonie. Kość z patologicznymi zmianami paliczka dalszego (Phalanx) należała do krowy. Kości ze śladami obróbki zaliczono do zabytków wydzielonych.

Wnioski

Wśród pozostałości kostnych pozyskanych podczas wykopalisk w Olbii na wykopie R 23 w sezonie 2017 znalazły się:

1. Materiały osteologiczne należące do kategorii "resztek kuchennych". Niektóre kości noszą ślady obróbki.

2. Naturalny stan zachowania materiału miała 4 obiekty zgodnie z metodologią opisaną przez E. Antipiną. Wielkość przebadanej próby – 1965 kości.
3. W przebadanym materiale zidentyfikowano przedstawicieli 14 gatunków ssaków, 1 gatunek ptaków, 3 gatunki mięczaków i 10 gatunków ryb, które także obecnie (z wyjątkiem jesiотrowatych i wyrozuba) są typowe dla ichtiofauny dorzecza nadczarnomorskiego.
4. 99,5% kości ssaków zidentyfikowanych gatunkowo należy do zwierząt domowych.
5. Najwięcej zidentyfikowano kości krów (55.9%), następnie małych przeżuwaczy (10.9%), dalej koni (4.0%). Można stwierdzić, że w diecie mieszkańców Olbii przeważała wołowina. Duży odsetek krów, małych przeżuwaczy i świń został ubity na mięso.
6. Ryby z rodziny jesiотrowatych stanowiły 71.0% całej populacji zidentyfikowanych resztek rybich. Można stwierdzić, że znaczny odsetek jesiотrowatych jest charakterystyczny dla diety mieszkańców Olbii. Spośród nich najwięcej zidentyfikowano pozostałości jesiотra, następnie jesiотra gwiaździstego a wreszcie starleta (czeczugi) i sandacza.
7. Ogółem zidentyfikowano 15 kategorii wiekowych ryb. Najczęściej spotykane ości, należały do osobników mających 7 i 9 lat ($n = 7$ i 6). Wszystkie pozostałości ryb należały do osobników o średnich i dużych rozmiarach.
8. Woda w rzece przepływającej w pobliżu osady zawierała wystarczającą ilość tlenu do życia gatunkowego oxyphilous (jesiотrowatych), była stosunkowo klarowna i wolno-płynąca.
9. W Olbii z pewnością uprawiano hodowlę drobiu a także myślistwo, rybołówstwo i połów mięczaków.
10. Skład gatunków ssaków wskazuje na znaczne obszary lasów zalewowych w pobliżu Olbii.

Literatura:

1. Антипина Е.Е., 2003. Археозоологические исследования: задачи, потенциальные возможности и реальные результаты //Новые археозоологические исследования в России, Москва. С. 7 – 34.
2. Лебедев В.Д. Пресноводная четвертичная ихтиофауна Европейской части СССР. — М.: Изд-во МГУ, 1960. — 404 с.
3. Мовчан Ю.В. Риби України. — К.: Золоті ворота, 2011. — 420 с.
4. Яниш Е.Ю., Антипина Е.Е. Промысловые рыбы древней Ольвии (I-III вв. н. э.) и ее окрестностей // Зоологический журнал, 2013, том 92. №9, 1190-1200 с.

Zabytki wydzielone

Ceramika

Najliczniejszą grupę znalezisk wydzielonych tworzą przedmioty ceramiczne: fragmenty naczyń stołowych i gospodarczych rozmaitych typów i form, krążki ceramiczne i zatyczki amfor, przęśliki (nr inw. 208/2017), fragmenty terakotowych lampek (kompletnie zachowana lampka rzymska – nr inw. 166/2017) oraz ceramika budowlana: cegły i dachówki. W tej grupie na szczególną uwagę zasługuje zespół ręcznie lepionych naczyń zachowanych w całości (nr inw. 200/2017, 242/2017), znalezionych na poziomie użytkowania związanych z ostatnią fazą funkcjonowania stanowiska (il. 5). W grupie fragmentów naczyń czerwonofigurowych na uwagę zasługuje pelike z widocznymi pozostałościami dekoracji figuralnej w postaci kopyta konia (nr inw. 06/2017). Warto wspomnieć także fragmenty amfor zawierające dipinti (nr. inw. 110/2017, 111/2017, 198/2017, 234/2017, 272/2017) oraz epigraficzny stempel amfory Heraklei Pontyjskiej (nr inw. 196/2017). Wśród najliczniejszych pozostałości ceramicznych naczyń

stołowych z wykopu (fragmentów naczyń czerwonopolewanych) odkryto rzadkie okazy importowanych reliefowych czerwonopolewanych pucharów Terra Sigillata, których centrum produkcji była Południowa Galia w 130–180 r. n.e., znajdowane również w rzymskich obozach wojskowych.

Rysunek 5 Naczynia nrr inw. 200/2017, 242/2017 in situ

Metal

Drugą pod względem liczebności kategorią znalezisk są zabytki metalowe. Wśród nich największą grupę stanowią monety (32), które opisane zostały w osobnym raporcie numizmatycznym. Spośród przedmiotów wykonanych z brązu, na uwagę zasługują: fragmenty żelaznych noży (nr inw. 48/2017, 206/2017, 225/2017), fragmenty brązowych fibul (nr inw. 207/2017, 243/2017), fragment grotu strzały (nr inw. 89/2017) i bełt (nr inw. 92/2017) oraz fragment brązowej podstawy kandelabra (nr inw. 53/2017). Wśród wyrobów z ołowiu wymienić trzeba dwa odważniki (nr inw. 109/2017, 195/2017), z których drugi, zachowany w połowie, wykonano w formie podwójnego toporka. Zabytki żelazne to przeważnie rozmaitych rozmiarów gwoździe. Jak zatem widać są to głównie przedmioty codziennego użytku, narzędzia remontowe i budowlane z żelaza, brązu i ołowiu. Najliczniejszą grupę znalezisk tworzą gwoździe, przęśliki, igły, złączki, płytki, trzpienie, fragmenty ostrzy noży, części fibul. Warto wspomnieć, że znaleziono także część rzymskiego naczynia z warsztatu prowincjonalnego datowanego na koniec I – II w. n.e. oraz częściach rzymskiego uzbrojenia – fragmencie rzymskiej ażurowej klamry do pasa z brązu oraz zacisku do pasa naramiennego z brązu datowanych na II w. n.e.

Szkło i bursztyn

Zabytki szklane podzielić można na dwie grupy: pierwszą stanowią fragmenty naczyń, drugą – paciorki. Wśród znalezionych wyrobów ze szkła najliczniejszą grupę tworzą, podobnie jak w zeszłym roku, fragmenty naczyń z dmuchanego szkła i paciorki, a w tym roku szczególnie należy odnotować znalezienie fragmentów rzymskiego szkła okiennego oraz częściowo zachowanej fiszki do gry z niebieskiego szkła.

Paciorki

Opracowała Andżelika Kolesniczenko

Podczas eksploracji wykopu R-23 w 2017 roku znaleziono 9 paciorków różnego kształtu (dwustożkowe, prostokątne, beczkowate, okrągłe, cylindryczne oraz w kształcie czternastościanu). Osiem paciorków jest szklanych, a jeden bursztynowy.

Paciorki dwustożkowe z półprzezroczystego niebieskiego szkła wykorzystywane były na północnym wybrzeżu Morza Czarnego od końca VI wieku p.n.e. do IV wieku n.e. (Aleksiejewa 1978, str. 69, typ 94). Podczas eksploracji wykopu R-23 w 2017 roku znaleziono tylko jeden paciorek tego typu (Olbia/R23/2017/247).

Nr inv. - OLBIA/R23/2017/247

Nr muz. -

Nr rys. - 222

Paciorek szklany

Data znal. 01.08.2017

Kw. 230

J. str. 26

sp. 16

śred. 0,7 cm, 0,4 cm

śred. otworu 0,15 cm

Munsell: szkło - granatowy - brak w zestawie

korozja- białoperłowobłękitny (5YR 8/1-5B 7/1-7.5YR 8/0-2.5Y 8/0)

rys. Marcin Nowak

dig. Maria Pronobis

Data rys. 02.08.2017

Rysunek 6 paciorek szklany Olbia/R-23/2017/247 rys.

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 7 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/247 fot.1

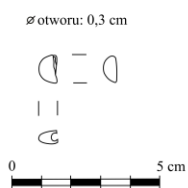

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 8 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/247 fot.2

Paciorek w kształcie prostokąta ze ściętymi rogami (O-2017/R-23/350) podobny jest do paciorków ze znalezisk w Olbii, Chersonezie, Tyrityce. Według J. M. Aleksiejewej należy on do typu 118 i jest datowany na II–III wiek n.e. (Aleksiejewa 1978, str. 70, tabela 33, 37).

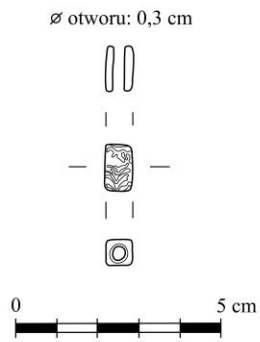
Fragment spłaszczony paciorka o okrągłym kształcie (Olbia/R23/2017/203) ma wiele analogii do znalezisk archeologicznych Północnego Pontu. Zdaniem J. M. Aleksiejewej płaskie paciorki (typ 71–76) różnego koloru występują na przestrzeni I–IV wieku n.e. (Aleksiejewa 1978, str. 68, tabela 33, 20). W wykazie znalezisk 71–76 typu brak jest paciorków z czarnego szkła. Podobne spłaszczone paciorki o nieregularnym kształcie należą do typu 167 i datowane są na II–I wiek p.n.e. (Aleksiejewa 1978, str. 73). Według klasyfikacji paciorków Kultury Czerniachowskiej O. W. Gopkało paciorki z wykopu R-23 można zakwalifikować do typu XVI/4. Podobne paciorki znaleziono we wczesnych pomnikach Kultury Czerniachowskiej oraz w sarmackich grobach z międzyrzecza Dniestru i Prutu (Gopkało 2008, str. 38). Zatem datowanie paciorka (Olbia/R23/2017/203) mieści się w szerokich ramach chronologicznych od II wieku p.n.e. do IV wieku n.e.

Nr inw. - OLBIA/R23/2017/203
 Nr muz.
 Nr rys. - 178
 Fragment paciorka szklanego
 Data znal. 27.07.2017
 Kw. 209, 229
 J. str. 17
 C . 8
 Wym. 0,95 x 0,7 x 5 cm
 Munsell: barwa nieokreślona - silna korozja szkła
 Data rys. 1.08.2017
 Rys. Daria Święcka
 Dig. Maria Pronobis

Rysunek 9 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/203 rys.

Paciorek w kształcie podłużnego czternastościanu (Olbia/R23/2017/164) należy do paciorków z ornamentem festonowym różnego rodzaju wykorzystywanych przez długi okres – od IV wieku p.n.e. do IV wieku n.e. (Aleksiejewa 1978, str. 48–49; Gopkało 2008, str. 51–52).

Nr inw. - OLBIA/R23/2017/164

Nr muz. -

Nr rys. - 141

Paciorek szklany

Data znal. 26.07.2017

Kw. 251

J. str. 20

CPI.11

Wym. 1,1 x 0,6 cm

Munsell: szkło ciemnobrązowy (10YR 2/2)

ornament biał-błękitny z metalicznym połyskiem

Data rys. 28.07.2017

Rys. Sylwia Groń

Dig. Maria Pronobis

Rysunek 10 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/164 rys.

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

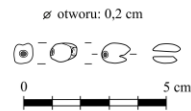
Rysunek 11 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/164 fot.1

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

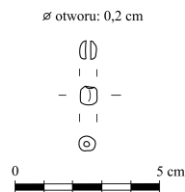
Rysunek 12 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/164 fot.2

Paciorki cylindryczne (Olbia/R23/2017/269, Olbia/R23/2017/165, Olbia/R23/2017/227), jak również o jajowatym kształcie (Olbia/R23/2017/002), datowane są na pierwsze stulecie n.e. (Aleksiejewa 1978, str. 65–67, tabele 33, 5, 8).

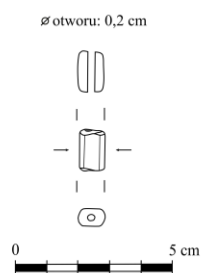
Nr inw. - OLBIA/R23/2017/269
 Nr muz.
 Nr rys. - 247
 Paciorek kamienny (?)
 Data znal. 03.08.2017
 Kw. 230
 J. str. 26
 CII. 16
 Wym. 0,9 x 0,7 cm
 Data rys. 4.08.2017
 Rys. Maria Pronobis
 Dig. Maria Pronobis

Rysunek 13 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/269 rys.

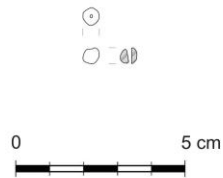
Nr inw. - OLBIA/R23/2017/165
 Nr muz. -
 Nr rys. - 142
 Paciorek szklany
 Data znal. 26.07.2017
 Kw. 209, 229
 J. str. 17
 CII. 8
 Wym. 1 x 1 cm
 Munssel: szkło ciemnobrązowy (5YR 25/2)
 Data rys. 28.07.2017
 Rys. Sylwia Groń
 Dig. Maria Pronobis

Rysunek 14 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/165 rys.

Nr inw. - OLBIA/R23/2017/227
 Nr muz.
 Nr rys. - 202
 Paciorek
 Data znal. 31.07.2017
 Kw. 232
 J. str. 17
 CII. 8
 Wym. 1,3 x 0,8 x 0,5 cm
 Munsell: czarny (2.5Y 2/0)
 Data rys. 1.08.2017
 Rys. Sylwia Groń
 Dig. Maria Pronobis

Rysunek 15 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/227 rys.

Nr inw. OLBIA/R23/2017/002
 Nr muz. O-2017/P-23/49
 Nr rys. 002
 Szklany paciorek
 Data znal. 12.07.2017
 Kw. 211
 J. str. 8
 СП. 1
 wys. 0,45 cm
 śred. 0,45 cm
 Rys. D. Święcka
 Data rys. 13.07.2017
 Dig. M. Nowak

Rysunek 16 Paciorek szklany Olbia/R23/2017/002 rys.

Fragment okrągłego paciorka z bursztynu (Olbia/R23/2017/137) należy do ozdób szeroko rozpowszechnionych na północnym wybrzeżu Morza Czarnego w II–IV wieku n.e. (Aleksiejewa 1978, str. 24, typ 5; Chajredinowa 1995, str. 74, Gopkało 2008, str. 68).

Nr inw. OLBIA/R 23/2017/137
 Nr muz. -
 Nr rys. 117
 fragment paciorka z bursztynu
 data znalezienia: 24.07.2017 r.
 kw. 209, 229
 j.str. 17
 c.n. 8
 wymiary fragmentu: 0,5x0,4x0,8 cm
 Munsell: jasnobordwy 7.5R 3/8
 data rysunku: 27.07.2017 r.
 rys. M. Nowak
 dig. M. Nowak

Rysunek 17 Paciorek z bursztynu Olbia/R 23/2017/137 rys.

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 18 Paciorek z bursztynu Olbia/R 23/2017/137 fot.

Zatem datowanie paciorków z wykopalisk z 2017 roku obejmuje okres I–IV wieku n.e. Wszystkie egzemplarze znajdują liczne analogie wśród materiałów z antycznych miast i barbarzyńskich kompleksów na północnym wybrzeżu Morza Czarnego.

Literatura:

Aleksiejewa J. M. 1978. Antyczne paciorki północnego wybrzeża Morza Czarnego. W: Zbiór źródeł archeologicznych. G1-12.

Gopkało O. M. 2008. Paciorki i wisiorki kultury czerniachowskiej. Kijów.

Chajredinowa E. A. 1995. Paciorki z cmentarzyska Družnoje. W: Problemy archeologii starożytnego i średniowiecznego Krymu. Symferopol. 1995. s. 59–87

Kamień

Z kolei wśród zabytków kamiennych znalazły się 2 fragmenty architektoniczne (nr inw. 42/2017, 249/2017), ośelki (nr inw. 45/2017, 256/2017, 283/2017). Na szczególną uwagę zasługuje fragment nogi (udo z fragmentem kolana) marmurowej statuetki o tematyce mitologicznej (nr inw. 70/2017).

Kość

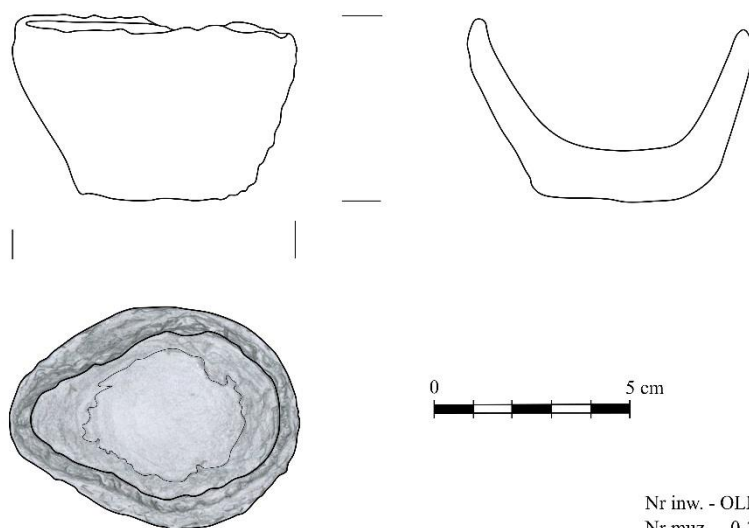
Wyroby kościane to przede wszystkim rozmaitego przeznaczenia kości długie zwierząt gospodarczych, charakteryzujące się wygładzoną powierzchnią, a także astragale i fragmenty szpil.

Lampki

Opracowała Irina Szejko

Na obszarze wykopu R-23 w Olbii w 2017 roku znaleziono siedem lampek. Na podstawie znalezisk z górnej warstwy lampki należy datować nie później niż na IV wiek n.e. Pięć zabytków reprezentuje lokalną olbijską produkcję, a dwa zostały importowane.

Trzy ręcznie lepiące lampki różnią się szczegółami zdobienia dzióbka i imadła. Pierwszy zabytek to otwarte naczynie (Olbja/R23/2017/162), bez wyodrębnionego dzióbka i pozostałości podstawy imadła. Dzióbek uformowany jest przez podłużny kształt pionowo zwężających się ramion.

Nr inw. - OLBIA/R23/2017/162
 Nr muz. - 0-2017/P-23/238
 Nr rys. - 139
 Lampka ręcznie lepiąca
 Data znal. 25.07.2017
 Kw. 210, 230
 J. str. 15
 CII. 6
 Wym. 4,7 x 5,5 x 7,2 cm
 Munssel: glina szaro-pomarańczowa (2.5YR 5/6 - 7.5YR 7/0)
 Data rys. 28.07.2017
 Rys. Sylwia Groń
 Dig. Maria Pronobis

Rysunek 19 lampka Olbja/R23/2017/162

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 20 Lampka Olbia/R23/2017/162 fot. 1

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

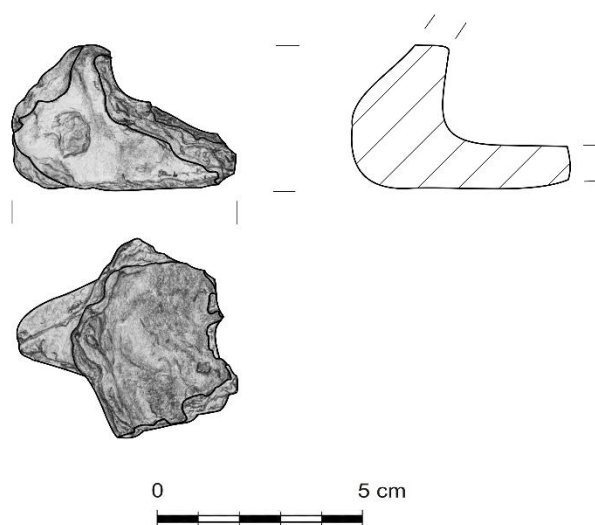
Rysunek 21 Lampka Olbia/R23/2017/162 fot. 2

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 22 Lampka Olbia/R23/2017/162 fot. 3

Druga ręcznie lepiona lampka (Olbia/R23/2017/163) ma podobny kształt korpusu, ale posiada łącznik między ramionami, który tworzy dzióbek wyrobu. Zachowała się również podstawa od pionowego imadła. Trzeci zabytek to fragment lampy z częściowo zachowanym fragmentem bocznego uchwytu (Olbia/R23/2017/099).

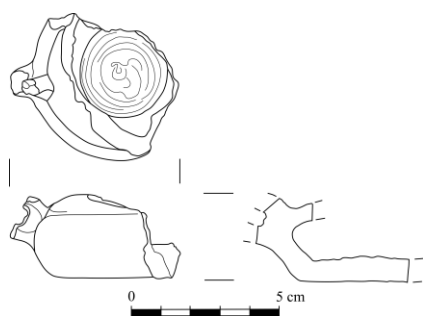

Nr inw. OLBIA/R 23/2017/099
 Nr muz. O-2017/P-23/74
 Nr rys. 87
 fragment lampki ręcznie lepionej
 data znalezienia: 20.07.2017 r.
 kw. 250, 251
 j. str. 9
 cn. 2
 wymiary fragmentu: 3,6x4,9x5,4 cm
 Munsell: glina - szaro-białopomarańczowy 10YR 6/2-10YR 7/6
 rys. S. Groń
 data rysunku: 26.07.2017 r.
 dig. M. Nowak

Rysunek 23 Lampka Olbia/R23/2017/099

Wszystkie lampki mają masywną chropowatą powierzchnię z gliny z domieszką wapna, piasku i kwarcytu. Ręcznie lepienie lampki mają znaczy krąg sadzy na krawędziach ramion, co świadczy o ich długotrwałym wykorzystaniu.

Fragment miniaturowej lampki (Olbia/R23/2017/202) reprezentuje w Olbii dość rzadki typ. Skład gliny danego przedmiotu nie różni się od gliny naczyń kuchennych z fragmentami kwarcytu i piasku. Z powodu niezwarej gliny powierzchnia lampki jest chropowata. Ponadto na lampce zauważalna jest jasna powłoka. Z lampki zachowała się dolna część pojemnika i korpusu z podstawą poziomego imadła. Przedmioty tego typu znaleziono w Olbii w stosunkowo niewielkiej ilości i na podstawie analogicznych znalezisk datuje się je na III–II wiek p.n.e. Należy jednak zauważyć, że lampka znaleziona w 2017 roku ma dobrze zachowany korpus i posiada imadło.

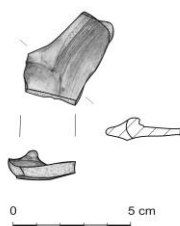

Nr inw. - OLBIA/R23/2017/202
 Nr muz. - 0-2017/P-23/251
 Nr rys. - 176
 Fragment zbiornika z fragmentem uchwytu lampki
 Data znal. 28.07.2017
 Kw. 231
 J. str. 15
 CII. 6
 Wym. 2,8 x 5,7 x 4,9 cm
 Munsell: glina jasnobłęzowa (2.5Y 7/2)
 przełom dwubarwny
 zew. szary (2.5YR 4/0)
 wew. ciemnopomarańczowy (2.5YR 5/8)
 Data rys. 31.07.2017
 Rys. Daria Świąćka
 Dig. Maria Pronobis

Rysunek 24 Lampka Olbia/R23/2017/202

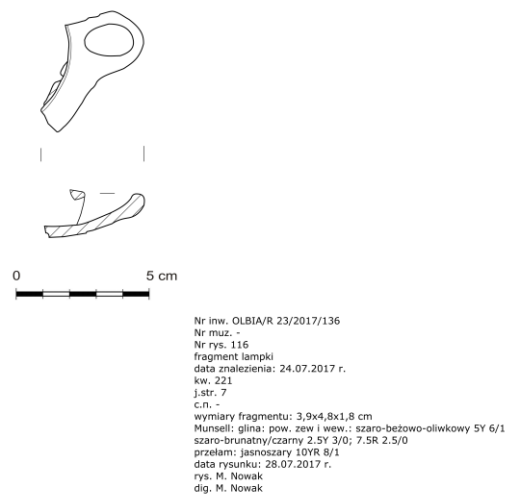
Czerwonopolewana lampka z jednym dzióbkiem (Olbia/R23/2017/166) zachowała się w całości. Kształtem korpusu przypomina attyckie lampki z okresu hellenistycznego z powłoką z lub bez czarnego pokostu. Kanelury wzdłuż krawędzi otworu wlewowego również podobne są do wyżej wymienionych typów. Na późny okres wytworzenia danego przedmiotu wskazuje zaznaczony kształt ramion, podniesiony uformowany dzióbek przypominający imbryk oraz wysoko podniesione wydrążone imadło o okrągłym przekroju. Właśnie te charakterystyczne cechy wskazują na późny okres rzymski wytworzenia lampki.

Dwie wczesne lampki reprezentowane są przez fragmenty zabytków szarogładzonych z Olbii i Jonii. Dzióbek importowanej lampki (Olbia/R23/2017/101) jest fragmentem jońskiej otwartej lampki z dwoma dzióbkami i tulejką w centrum dna. Takie lampki były powszechnie używane w świecie antycznym i datowane są w granicach 525–480 roku p.n.e. Szarogładzona lampka (Olbia/R23/2017/136) jest lokalną imitacją importowanych wczesnych typów lampek i datowana jest na drugą połowę V wieku p.n.e.

Nr inw. OLBIA/R 23/2017/101
 Nr rys. 089
 fragment lampki
 data znalezienia: 20.07.2017 r.
 kw. 250, 251
 J. str. 9
 c.n. 2
 wymiary: 1,1x1,6x0,4 cm
 Munsell: pow. zew. ciemnobłęzowa 7.5YR 6/6-5/6
 pow. wew. brązowo-bordowa
 tygiel: ciemnoszaro-czarny 7.5YR 6/6-5/6
 data rysunku: 25.07.2017 r.
 rys. M. Pronobis
 dig. M. Nowak

Rysunek 25 Lampka Olbia/R23/2017/101

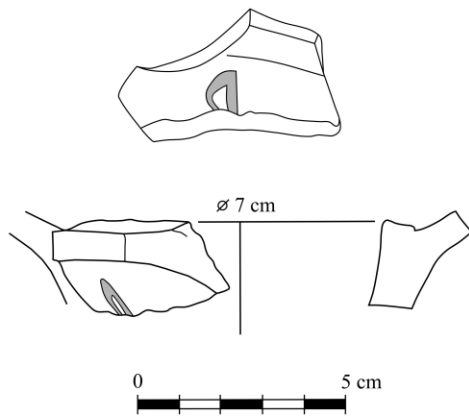
Rysunek 26 Lampka Olbia/R23/2017/136

Dipinti

Opracował Paweł Diatropow

Olbia/R23/2017/177

Fragment wąskiej szyi amfory typu D wykonanej z jasnej gliny. Fragment czerwonego dipinto: dolna część litery *B*. Prawdopodobnie skrót imienia lub liczby (2) albo oznaczenie zawartości amfory, np.: *β(άκχος)* – wino, *β(άλσαμον)* – balsam, *β(άμμα)* – barwnik (zob. Lang, 1976; Bettger, Szelow, 1998, s. 88, 92, s. 229 – znalezione ponad 90 razy w Tanais; Emec, 2004, s. 48; Saprykin, Maslennikov, 2007, nr 101, 525, 701, 1174). W Olbii znaleziono wiele podobnych oznaczeń (Krafiwina, Diatropow, 2014, nr 2, 25–31, 170, 180).

Nr inw. - OLBIA/R23/2017/177
 Nr muz. - 0-2017/P-23/241
 Nr rys. - 154
 Fragment naczynia z dipinto
 Data znal. 26.07.2017
 Kw. 210, 230
 J. str. 15
 CII. 6
 Wym. 2,6 x 5,3 x 1,1 cm
 Munsell: glina beżowo-jasnoszara (7.5YR 7/2-7/4)
 dipinto czerwono-bordowe (10R - 4/6)
 Data rys. 28.07.2017
 Rys. Maria Pronobis
 Dig. Maria Pronobis

Rysunek 27 Olbia/R23/2017/177 rysunek

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
 Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 28 Olbia/R23/2017/177

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 29 Olbia/R23/2017/177 b

Olbia/R23/2017/198

Fragment wąskiej szyi amfory typu D wykonanej z jasnej gliny. Fragment czerwonego dipinto: /A(?).Prawdopodobnie początek jednego z kilku możliwych imion (zob. LGPN, IV).

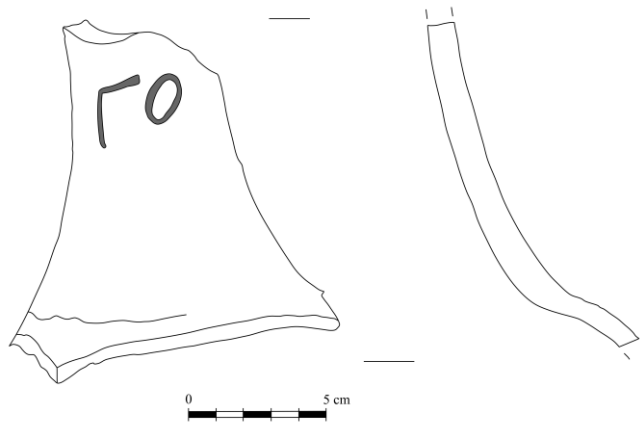

Rysunek 30 Olbia/R23/2017/198 detal

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 31 Olbia/R23/2017/198

Nr inw. - OLBIA/R23/2017/198

Nr muz.

Nr rys. - 172

Fragment szyji amfory (PF) z dipinto

Data znal. 27.07.2017

Kw. 210

J. str. 15

CIŁ. 6

Wym. 13 x 6,4 x 1,1 cm

Munsell: pow. wew. jasnopomarańczowo-różowa (2.5YR 6/6)

pow. zew. jasnoszaro-kremowa (7.5YR 7/2 - 7/4)

dipinto czerwono-ceglane (2.5YR 4/8)

Data rys. 31.07.2017

Rys. Maria Pronobis

Dig. Maria Pronobis

Rysunek 32 Olbia/R23/2017/198 rysunek

Olbia/R23/2017/272

Fragment wąskiej szyi amfory typu D wykonanej z jasnej gliny. Czerwone dipinto: EYTYΘ. EYTY to najprawdopodobniej skrót jednego z kilku możliwych imion (np. *Εὐτύχης*, *Εὐτύχιος*, itp. – zob. LGPN, IV). Θ może być skrótem imienia, patronimiku albo liczby (9). Litera mogła też oznaczać zawartość amfory – wino z Thasos (zob. Saprykin, Maslennikov, 2007, s. 231). W Tanais znaleziono ponad 80 tego rodzaju oznaczeń (Bettger, Szelow, 1998, s. 231). Literę tę znaleziono wcześniej w Olbii w oznaczeniach na amforach o wąskiej szyi (Krapiwina, Diatropow, 2014, nr 4, 72–76, 203, 204).

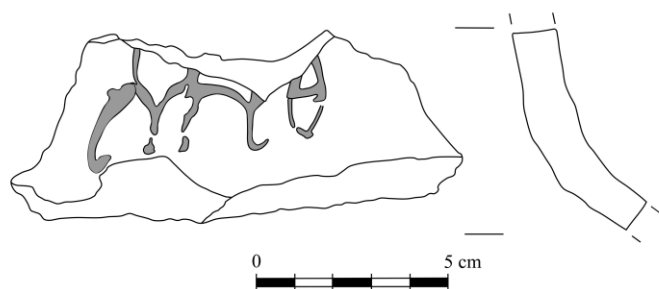

Rysunek 33 Olbia/R23/2017/272 detal

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 34 Olbia/R23/2017/272

Nr inw. - OLBIA/R23/2017/272

Nr muz.

Nr rys. - 250

Fragment naczynia z dipinto

Data znal. 26.07.2017

Kw. 251

J. str. 18

CI. 9

Wym. 5,1 x 10,4 x 3,9 cm

Munsell: pow.zew. jasnopomarańczowa (7.5YR 8/4)

pow. wew. pomarańczowo-różowa (2.5YR 6/6)

dipinto jasnoczerwone (10R 5/6)

Data rys. 4.08.2017

Rys. Daria Święcka

Dig. Maria Pronobis

Rysunek 35 Olbia/R23/2017/272 rysunek

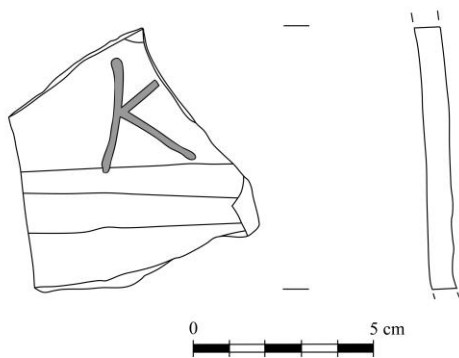
Olbia/R23/2017/197

Fragment amfory z czerwonej gliny z jasną przykrywką, prawdopodobnie typu używanego w Mirmekionie. Czerwone dipinto: K. Zniszczone z prawej strony. Dipinto mogło być inicjałem imienia albo liczby (20). Mogło też oznaczać zawartość amfory, np. wino z Kos lub Knidos (zob. Saprykin, Maslennikow, 2007, s. 66–67, nr 279, 291, 299, 805, 1002 i n., s. 231). W Tanais znaleziono 45 tego rodzaju oznaczeń (Bettger, Szelow, 1998, s. 232). W Olbii znaleziono do tej pory dwa takie oznaczenia (Kraiwina, Diatroptow, 2014, nr 87, 183).

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 36 Olbia/R23/2017/197

Nr inw. - OLBIA/R23/2017/197
Nr muz.
Nr rys. - 171
Fragment ścianki naczynia z dipinto
Data znal. 22.07.2017
Kw. 211
J. str. 7
CII. 7
Wym. 6,8 x 7,2 x 0,7 cm
Munsell: pow. wew. rudo-pomarańczowa (2.5YR 5/6 - 4/6)
pow. zew. jasnoszaro-kremowa (10YR 7/2 - 8,2)
ornament czarno-brązowe pasmo (2.5YR 3/0 - 5/2)
dipinto czerwono-pomarańczowe (2.5YR 4/8)
Data rys. 29.07.2017
Rys. Maria Pronobis
Dig. Maria Pronobis

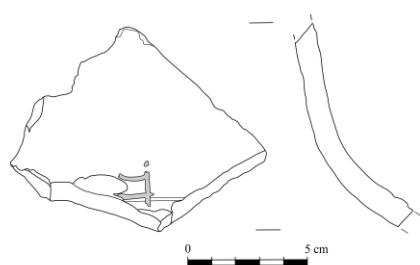
Rysunek 37 Olbia/R23/2017/197 rysunek

Olbia/R23/2017/234

Fragment amfory z czerwonej gliny z jasną przykrywką. Typ używany w Mirmekionie (?). Czerwone dipinto, umieszczone prostopadle do szyi: Π. Mogło być inicjałem imienia albo oznaczeniem liczby: "5" w systemie akrofonicznym lub "80" w systemie alfabetycznym (zob. Saprykin, Maslennikov, 2007, nr 285, 818–19). Możliwa jest też interpretacja tego rodzaju oznaczeń na amforach jako skrótów: Π(άριος οἶνος) – wino z Paros (Saprykin, Maslennikov, 2007, nr 604) albo π(αλαιός οἶνος) – stare wino (idem, nr 1179). W Tanais znaleziono 19 tego rodzaju oznaczeń (Bettger, Szelow, 1998, s. 233). W Olbii znaleziono jak dotąd pięć podobnych oznaczeń (Krapiwina, Diatropow, 2014, nr 114–17, 158).

Rysunek 38 Olbia/R23/2017/234

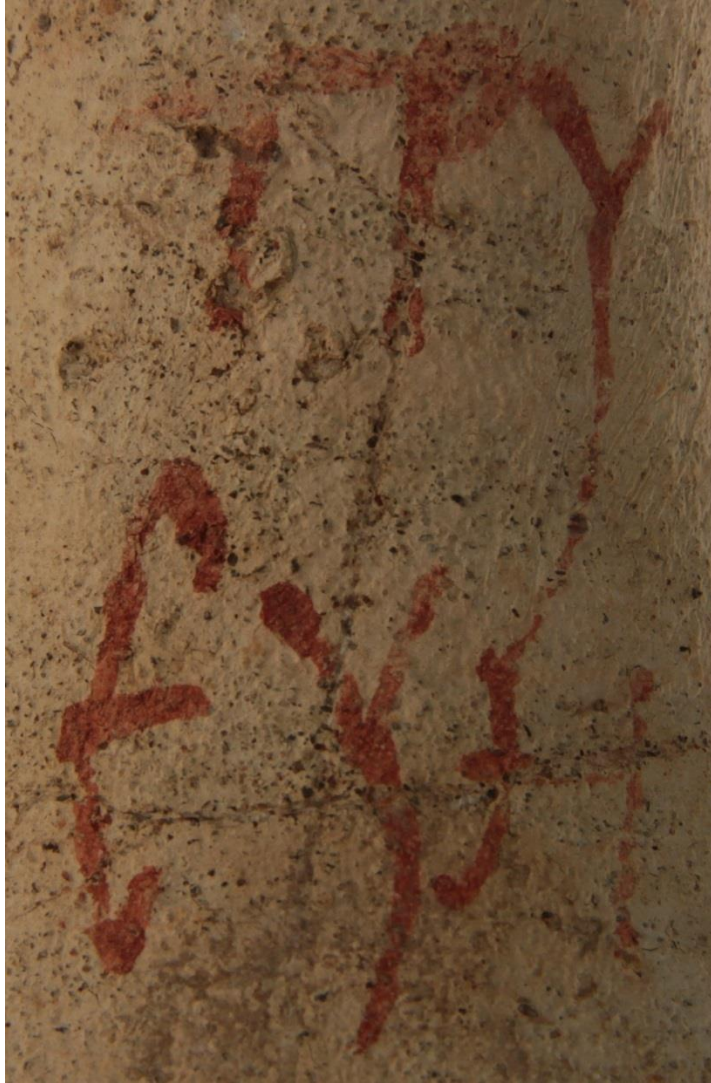

Nr inw. - OLBIAR23/2017/234
 Nr muz.
 Nr rys. - 209
 Fragment amfory z dipinto
 Data znal. 30.07.2017
 Kw. 211
 J. str. 7
 CH. 7
 Wym. 9,2 x 10,7 x 7,5 cm
 Munsell: glina jasnopomarańczowo-żółta (2.5Y 8/2)
 pow. wew. pomarańczowa (2.5YR 5/8)
 dipinto ciemnoczerwone (2.5YR 4/8)
 Data rys. 1.08.2017
 Rys. Daria Święcka
 Dig. Maria Pronobis

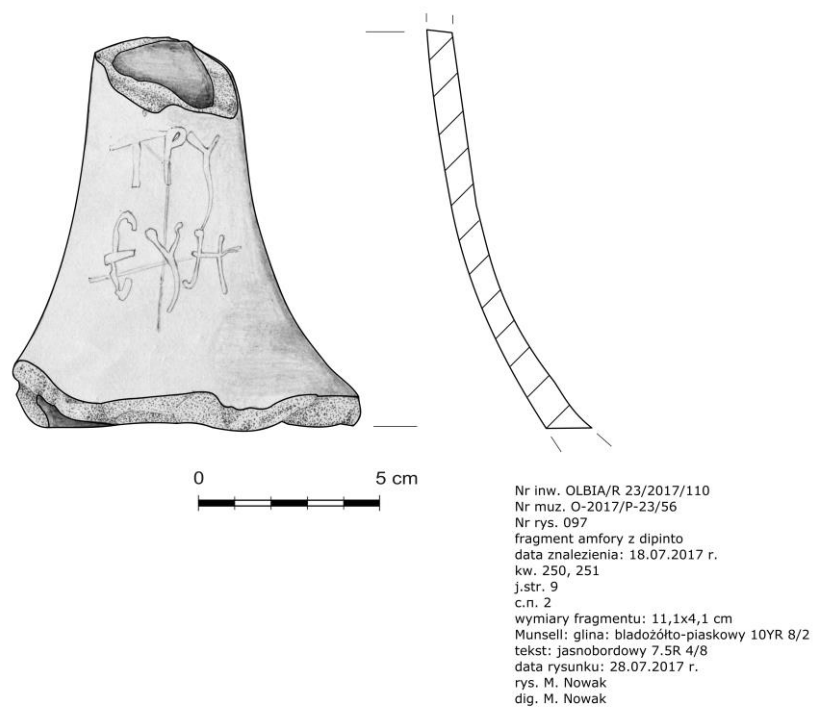
Rysunek 39 Olbia/R23/2017/234 rysunek

Olbia/R23/2017/110

Fragment wąskiej szyi amfory typu D wykonanej z jasnej gliny. Czerwone dipinto w dwóch liniach: *TPY|EYM*. Prawdopodobnie początek imienia i patronimiku. *TPY* może oznaczać imiona *Τρύφερος*, *Τρύφων*, a *EYM* imiona *Εὐμένης*, *Εὐμήδης* (zob. LGPN, IV). W Olbii znaleziono wcześniej dipinto *TPYΦ* (Kraiwina, Diatropow, 2014, nr 167).

Rysunek 40 Olbia/R23/2017/110 detal

Rysunek 41 Olbia/R23/2017/110 rysunek

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
 Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 42 Olbia/R23/2017/110

Literatura

Bettger, B., Szelow, D.B., *Dipinti na amforakh Tanaisa*, Moskva 1998.

Emec, I. A., *Znachenie nekotorykh abbrevyatsii na antichnykh amforakh s territorii Bospora Kimmeriiskogo* [w:] *Arkheologiya*, nr 1 (2004), s. 43–59.

Krapiwina, W. W., Diatropow, P. D., *Dipinti i graffiti na amforakh rimskoi Olbii* [w:] „Materiały po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii. Vypusk XIX”, Symferopol–Kercz 2014, s. 3-67.

Lang, M., *Grffiti and Dipinti* [w:] „The Athenian Agora”, vol. XXI (1976).

Saprykin, S. Ju., Maslennikow, A. A., *Grffiti i dipinti khory aziatskogo Bospora*, Symferopol–Kercz 2007.

Monety

Opracował Piotr Jaworski

Badania archeologiczne Muzeum Narodowego w Warszawie prowadzone w 2017 r. na terenie rzymskiej cytadeli w Olbii (wykop R-23) przyniósł łącznie 32 monety. Większość z nich (23 egz.) stanowi grupa brązowych monet wybitych lub odlanych w miejscowej mennicy (V w. p.n.e.-II/III w. n.e.). Lokalnej proveniencji można się również dopatrywać w niewielkim zespole (4 egz.) brązowych krążków monetarnych nie noszących śladów stempla, a więc będących półproduktami. Wśród najnowszych znalezisk można ponadto wyróżnić grupę (4 egz.) monet rzymskich (post 141-209 r. n.e.).

Struktura chronologiczna monet olbijskich pozyskanych w ostatnim sezonie badań odpowiada strukturze znalezisk z roku 2016 (por. tabela), ukazując już na obecnym etapie badań pewne tendencje statystyczne. Dominują w niej bowiem monety wyprodukowane w okresie klasycznym (8 egz.). Drugim okresem w dziejach Olbii, dobrze reprezentowanym przez znaleziska z wykopu R-23, jest II w. p.n.e. (4 egz.), trzecim zaś – 2 poł. I w. n.e. (7 egz.). Warto zwrócić uwagę na brak monet pochodzących z I w. p.n.e. Należy pamiętać, że znaczna część dotychczasowych monet pochodzi z warstw humusowych, zawierających materiał przemieszany chronologicznie, a więc mało przydatny dla datowania eksplorowanych warstw, dający jednak pewne wyobrażenie na temat struktury masy monetarnej pozostającej w obiegu na terenie Olbii w starożytności.

okres	2016	2017	łącznie
V w. p.n.e.	11	5	16
IV w. p.n.e.	11	3	14
III w. p.n.e.	2	1	3
II w. p.n.e.	5	4	11
I w. p.n.e.	-	-	-
I w. n.e.	6	7	13
II/III w. n.e.	1	2	3
	36	22	58

Tabela. Struktura chronologiczna monet Olbii znalezionych w wykopie R-23.

Delfinki olbijskie dominują wśród pozyskanych w 2017 r. monet pochodzących z V w. p.n.e. (4 egz.). Jeden z nich (Olbia/R23/2017/132), egzemplarz rzadkiej urody, reprezentuje typ epigraficzny z legendą ΘΥ. Za interesujący można uznać w tym egzemplarzu widoczny ślad przeróbki w formie odlewniczej litery Y.

Rysunek 43 Olbia/R23/2017/132

Prawdopodobnie na okres hellenistyczny datować trzeba wspomniane powyżej cztery blanki, a więc czyste krążki monetarne (Olbia/R23/2017/29, Olbia/R23/2017/128, Olbia/R23/2017/133, Olbia/R23/2017/193). Trzy pierwsze spośród nich, o średnicy 9-10 mm, odznaczają się miseczkowatym przekrojem i wygładzonymi krawędziami. Czwarty egzemplarz znacznie różni się wyglądem od poprzednich – posiada po obu stronach nieusunięty punkt centrujący i ma niewyjustowany rant. Znaczną grupę monet lokalnych (7 egz.) stanowią emisje pochodzące z 2 poł. I w. n.e., które musiały pozostawać w obiegu długo, co najmniej w II w. n.e., o czym świadczą kontramarki przybite na mocno zużytych egzemplarzach.

Znaleziska monet olbijskich zamyka moneta Gety wybita na przełomie II i III w. n.e. (Olbia/R23/2017/130). Należy zwrócić uwagę, że – podobnie jak w materiale z 2016 r. – blisko 1/3 monet olbijskich znalezionych w sezonie 2017, w tym delfinek, została w starożytności pocięta na mniejsze frakcje w celu pozyskania surogatów niższych nominałów.

W rezultacie prac wykopaliskowych prowadzonych w wykopie R-23 w sezonie 2017 odczyszczono strop najmłodszej warstwy kulturowej, którą na podstawie analizy znalezisk, zwłaszcza zabytków ceramicznych, próbuje się powiązać z osadnictwem kultury czerniachowskiej. Tego rodzaju interpretacja znajduje odzwierciedlenie, jak się wydaje, również w materiale numizmatycznym, o czym świadczyć może niepełnowartościowy charakter niektórych egzemplarzy oraz ślady wtórnego użytkowania. Wśród monet zaliczanych do mennictwa rzymskiego reprezentowane są emisje Antonina Piusa, datowane po 141 r. n.e.: mocno wytarty denar Faustyny Starszej (Olbia/R23/2017/102) oraz denar *subaeratus* (bez śladów srebrzenia) Faustyny Młodszej (Olbia/R23/2017/158), pozbawiony śladów posrebrzenia denar *subaeratus* Marka Aureliusza (Olbia/R23/2017/25) oraz wykonany z lichego srebra denar Septymiusza Sewera (Olbia/R23/2017/54). Na podkreślenie zasługuje fakt, iż moneta Faustyny Młodszej, faktycznie miedziana, nie została wybita, lecz odlana, z formy wykorzystującej autentyczny egzemplarz.

Rysunek 44 Olbia/R23/2017/158

W przypadku monety Marka Aureliusza warto zaznaczyć, że wtórnie pełniła ona funkcję zawieszki, o czym świadczy perforacja znajdująca się nad głową cesarza. Otwór nosi także bardzo wytarta moneta brązowa, przypuszczalnie Hadriana (Olbia/R23/2017/194), pochodząca z niezidentyfikowanej mennicy.

Rysunek 45 Olbia/R23/2017/25

Ceramika wschodniogrecka

Opracowała Ałła Bujskich

Ceramikę wschodniogrecką reprezentują wśród znalezisk fragmenty naczyń stołowych i jedna forma miniaturowa.

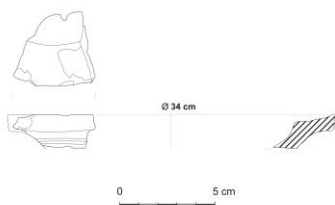
Fragment korpusu amfory stołowej w stylu Fikelura jest ozdobiony wzorem w półksiężycy w pobliżu stopki. Wyrób, pochodzenia południowojońskiego (milezyjskiego) (Olbia/R23/2017/057), jest datowany na drugą połowę a najprawdopodobniej nawet na ostatnie trzydziestolecie VI w. p.n.e. Analogiczne obiekty znajdują się już wśród materiałów pozyskanych ze wykopalisk prowadzonych w Olbii (Bujskich 2013, nr kat. 1.150, 1.190-1.192).

Polish Archaeological Mission, Olbia 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 46 Olbia/R23/2017/057

Wyroby północnojońskie reprezentuje fragment wylewu talerza z odłamanym zakolem zdobiony od wewnątrz motywem obręczy, a po zewnętrznej stronie wylewu motywem opasek wertykalnych (Olbia/R23/2017/43). Datowanie – drugie ćwierćwiecze – połowa VI w. p.n.e. Analogiczne obiekty znajdują się także wśród materiałów pozyskanych ze wykopalisk prowadzonych w Olbii (Bujskich 2013, nr kat. 3.240 – 3.264).

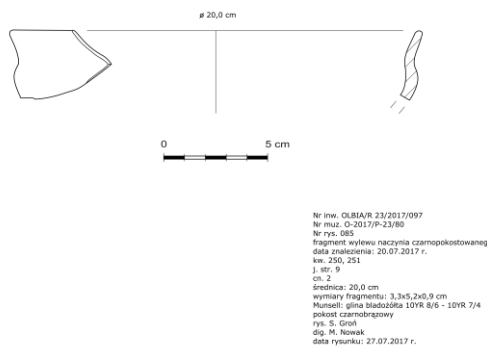
Nr inw. OLBIA/R23/2017/43
Nr muz. O-2017/P-23/79
Nr rys. 031
Fragment wylewu naczynia wschodniogreckiego
Data znal. 13.07.2017
Kw. 250, 251
J. str. 9
Cf. 2
wymiary: 3,7 x 3,9 x 1,2 cm
śred. wylewu 34 cm
Munsell: glina - pomarańczowy (5YR 6/6)
przełom zewnętrzny - pomarańczowy (5YR 6/8)
przełom wewnętrzny - szary (10YR 6/2)
polewa - ciemnopomarańczowy (5YR 5/8)
Rys. D. Świecka
Data rys. 17.07.2017
Dig. M. Nowak

Rysunek 47 Olbia/R23/2017/043 rysunek

Rysunek 48 Olbia/R23/2017/043

Odwrócony wylew jońskiej czarki stanowi przykład lokalnego naśladownictwa (Olbia/R23/2017/97). Czarka ma grubą ściankę, wykonane z matowego lakieru zdobienia w kształcie obręczy, które widoczne są na wewnętrznej i zewnętrznej części wylewu. Zabytek można datować na ostatnie ćwierćwiecze VI w. – początek V w. p.n.e. Analogiczne obiekty znajdują się wśród materiałów pozyskanych ze wykopalisk prowadzonych w Olbii i prawdopodobnie wykonywane były na miejscu (Bujskich 2013, nr kat. 5.56-5.57).

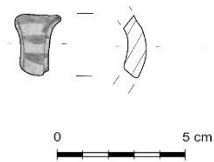
Rysunek 49 Olbia/R23/2017/097 rysunek

Rysunek 50 Olbia/R23/2017/097

Przedmioty importowane z Chios reprezentowane są przez fragment uchwytu miniaturowej olpe z kremową angobą i pomarańczowymi zdobieniami (Olbia/R23/2017/96). Obiekt datowany jest na drugą

połowę VI w. p.n.e. Analogiczne przedmioty są licznie spotykane w Olbii (Bujskich 2013, nr kat. 10.166-10.172).

Nr inw. OLBIA/R 23/2017/096
 Nr muz. O 2017/P 23/82
 Nr rys. 84
 fragment imadła naczynia stołowego
 data znalezienia: 20.07.2017 r.
 kw. 250. 251
 j. str. 9
 gr. 2
 wymiary fragmentu: 2,9x1,8x0,9 cm
 Musseil: glina jasnopomarańczowa 2.5VR 5/6
 slip: żółto-biały 10VR 8,4
 retusz: barwny pomarańczowo-brązowy 10R 4/8
 rys. S. Gróń
 data rysunku: 27.07.2017 r.
 dig. M. Nowak

Rysunek 51 Olbia/R23/2017/096 rysunek

Polish Archaeological Mission „Olbis” 2017
 Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 52 Olbia/R23/2017/096 a

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 53 Olbia/R23/2017/096 b

Polish Archaeological Mission „Olbia” 2017
Copyright by National Museum in Warsaw

Rysunek 54 Olbia/R23/2017/096 c

Podsumowanie

Wyniki prac archeologicznych z 2017 roku na obszarze wykopu R-23 potwierdziły i poszerzyły dane o aktywnej działalności budowlanej w II–III w. n.e. w tej części miasta Olbia. Głównym zadaniem do wykonania w 2017 roku było usunięcie pozostałości masywnej górnej warstwy kamiennego zasypu. W wypełnisku warstw humusu oraz kamiennego zasypu, wśród pozostałości budowlanych, przedmiotów gospodarczych, tak samo jak w poprzednim roku, odkryto znaleziska z rzymskiej obecności wojskowej, co pozwala wstępnie stwierdzić obecność rzymskich żołnierzy na tym terytorium w II – pierwszej połowie III w. n.e. Jednocześnie, na podstawie datowania materiału znalezionego podczas wykopalisk udało się udowodnić tezę, iż obecność osadnicza na terenie Olbii trwała do końca IV w. a być może i w początkach V w. po Chr. Znaleziska monet, zwłaszcza mające liczne analogie w Polsce i na Ukrainie wtórnie użyte przedziurawione monety wykorzystywane jako ozdoby, uprawdopodobniają przypuszczenie, że w Olbia

do końca IV w. gościła przedstawicieli kultury Czerniachowskiej. Teza ta wymaga jeszcze ostatecznej weryfikacji, ale, dzięki znaleziskom polskiej misji archeologicznej w 2017 r. wydaje się już teraz bardzo prawdopodobna.

Alfred Twardecki

Spis ilustracji

Rysunek 1 Plan stanowiska w dniu 3.08.2017 r.	6
Rysunek 2 Plan stanowiska w dniu 18.07.2017 r.	7
Rysunek 3 Pozostałości klepiska, JS 28	9
Rysunek 4 "Chodnik" JS 22.....	10
Rysunek 5 Naczynia nrr inw. 200/2017, 242/2017 in situ	15
Rysunek 6 paciorek szklany Olbia/R-23/2017/247 rys.	16
Rysunek 7 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/247 fot.1	17
Rysunek 8 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/247 fot.2	17
Rysunek 9 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/203 rys.	18
Rysunek 10 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/164 rys.	19
Rysunek 11 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/164 fot.1	20
Rysunek 12 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/164 fot.2	20
Rysunek 13 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/269 rys.	21
Rysunek 14 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/165 rys.	21
Rysunek 15 Paciorek szklany Olbia/R-23/2017/227 rys.	22
Rysunek 16 Paciorek szklany Olbia/R23/2017/002 rys.....	23
Rysunek 17 Paciorek z bursztynu Olbia/R 23/2017/137 rys.....	24
Rysunek 18 Paciorek z bursztynu Olbia/R 23/2017/137 fot.....	25
Rysunek 19 lampka Olbia/R23/2017/162.....	26
Rysunek 20 Lampka Olbia/R23/2017/162 fot. 1.....	27
Rysunek 21 Lampka Olbia/R23/2017/162 fot. 2.....	27
Rysunek 22 Lampka Olbia/R23/2017/162 fot. 3.....	28
Rysunek 23Lampka Olbia/R23/2017/099	29
Rysunek 24 Lampka Olbia/R23/2017/202	30
Rysunek 25 Lampka Olbia/R23/2017/101	30
Rysunek 26 Lampka Olbia/R23/2017/136	31
Rysunek 27 Olbia/R23/2017/177 rysunek	32
Rysunek 28 Olbia/R23/2017/177.....	32
Rysunek 29 Olbia/R23/2017/177 b.....	33
Rysunek 30 Olbia/R23/2017/198 detal	33
Rysunek 31 Olbia/R23/2017/198.....	34
Rysunek 32 Olbia/R23/2017/198 rysunek	34
Rysunek 33 Olbia/R23/2017/272 detal	35
Rysunek 34 Olbia/R23/2017/272.....	35
Rysunek 35 Olbia/R23/2017/272 rysunek.....	36
Rysunek 36 Olbia/R23/2017/197.....	37
Rysunek 37 Olbia/R23/2017/197 rysunek.....	37
Rysunek 38 Olbia/R23/2017/234.....	38
Rysunek 39 Olbia/R23/2017/234 rysunek	38
Rysunek 40 Olbia/R23/2017/110 detal	39
Rysunek 41 Olbia/R23/2017/110 rysunek	40
Rysunek 42 Olbia/R23/2017/110.....	40
Rysunek 43 Olbia/R23/2017/132.....	42
Rysunek 44 Olbia/R23/2017/158.....	43
Rysunek 45 Olbia/R23/2017/25.....	43
Rysunek 46 Olbia/R23/2017/057.....	44

Rysunek 47 Olbia/R23/2017/043 rysunek	44
Rysunek 48 Olbia/R23/2017/043.....	45
Rysunek 49 Olbia/R23/2017/097 rysunek	45
Rysunek 50 Olbia/R23/2017/097.....	45
Rysunek 51 Olbia/R23/2017/096 rysunek	46
Rysunek 52 Olbia/R23/2017/096 a.....	46
Rysunek 53 Olbia/R23/2017/096 b.....	47
Rysunek 54 Olbia/R23/2017/096 c	47